

HUNARMANDCHILIKNING TARIXIY BOSQICHLARI: QADIMDAN HOZIRGACHA UZLUKSIZLIK VA UZILISHLAR

Egamberdiyeva Nafosat Jabborberganovna

*O'zbekiston Respublikasi Ichki Ishlar Vazirligi Toshkent 2 akademik
litseyi tarix fani o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqola hunarmandchilikning neolit davridan to zamonaviy raqamli iqtisodiyotgacha bo'lgan rivojlanish bosqichlarini tahlil qiladi. Tahlil “uzluksizlik” (ustoz-shogird institutlari, lokal xomashyo, shakl va bezakning davomiyligi) va “uzilishlar” (texnologik sakrashlar, bozor/ siyosiy tizimlar, urush va kolonial ta'sir) prizmasida olib boriladi. Markaziy Osiyo—xususan, O'zbekiston—misollarida kulolchilik, ipakchilik, zardo'zlik, yog'och o'ymakorligi singari yo'nalishlar bo'yicha instituttsional va texnologik o'zgarishlar yoritiladi.

Kalit so'zlar: hunarmandchilik tarixi, uzluksizlik, uzilish, ustoz-shogird, gildiya/artel, klaster, kulolchilik, atlas-adras, zardo'zlik, raqamli bozor.

Kirish

Hunarmandchilik — mahalliy xomashyo va bilimlar asosida shakllangan amaliy san'at va ishlab chiqarish majmuasi. U jamiyatning xo'jalik tuzilishi, diniy-estetik qadriyatlari, savdo yo'llari hamda siyosiy-instituttsional tizimlari bilan chambarchas bog'liq. Tarixiy taraqqiyotda ikki kuch doimo birga kechadi:

- Uzluksizlik: shakl, uslub, texnika va kasb odobining avloddan-avlodga uzatilishi.
- Uzulish: yangi texnologiyalar (charx, pech, sir, kimyoviy bo'yoq), bozor-transport inqiloblari (karvon yo'llari, temiryo'l, internet), siyosiy-instituttsional o'zgarishlar (gildiyalar, artellar, assotsiatsiyalar).

Quyida bosqichma-bosqich jarayon va ularning tarkibiy omillari ko'rib chiqiladi.

I. Neolit–Eneolit (mil. avv. 10–4 mingyillik): “Uy-ustaxona” davri

Xususiyatlar:

- Dehqonchilik va chorvachilikning paydo bo'lishi bilan idish-tovoq, to'qimachilik, tosh/ suyak ishlovi kundalik ehtiyojdan kelib chiqdi.
- Qayta-qayta sinov orqali empirik bilimlar to'plandi: loy aralashmalari, quritish, ochiq o'choqlarda pishirish.

Uzluksizlik: Uy xo'jaligi markazida qo'l mehnati; funksional shakllar (idish, kosa, xum)ning “arxetiplari” paydo bo'ldi.
Uzulish: Charx (kulol g'ildiragi)ning ixtirosi va yopiq pechga o'tish — ishlab chiqarish unumdorligi va sifatida sakrash.

II. Bronza–Temir asri va Antik davr (mil. avv. 3–mil. 4 asr): ixtisoslashuv va shahar

Xususiyatlar:

- Shahar-davlatlar, bozorlar, mehnat taqsimotining chuqurlashuvi; ustaxonalar vujudga keldi.

- Metall ishlovi, to'qimachilikda murakkab naqsh, kulolchilikda qoliplar va standartlashuv.

Uzluksizlik: Ustoz-shogird orqali og'zaki bilim uzatish, mahalliy xomashyo asosida ishlab chiqarish.

Uzulish: Uzoq masofali savdo (amfora, ipak yo'li), metallurgiya va tangalashuv iqtisodiy munosabatlarni o'zgartirdi; buyurtmachi (saroy, ibodatxona) ta'siri kuchaydi.

III. Ilk o'rta asrlar va Islomiy uyg'onish (7–12 asrlar): bozor institutlari va texnologik yangiliklar

Xususiyatlar:

- Shahar markazlarida bozor va hunarmandlar mahallalari, sifat nazorati, o'lchov-me'yorlar.

- Nishapur, Rayy, Koshon kabi markazlarda sirlangan keramika, metallga ko'kimtir po'lat ishlov (Damashq), qog'ozgarlik.

- Markaziy Osiyoda So'g'd—Afrasiob, Buxoro, Xorazm majmualarining boy bezagi.

Uzluksizlik: Ustoz-shogird, meros kasbi, naqsh kodekslari (islomiy, girih).
Uzulish: Shariatga asoslangan bozor nazorati (hisba), vakf-moliya, saroy homiyligi; ikonografiyada diniy qoidalarining kuchayishi bezak tizimini qaytadan yo'naltirdi.

IV. Kech o'rta asrlar—Erta yangi davr (13–18 asrlar): maktablar va saroy estetikasi

Xususiyatlar:

- Temuriy va keyingi sulolalar davrida saroy buyurtmalari dizayn va texnikani yuqori darajaga olib chiqdi: zardo'zlik, miniatyura, sirli keramika, yog'och o'ymakorligi.

- Rishton, G'ijduvon, Buxoro, Xiva kabi maktablarning shakllanishi.

Uzluksizlik: Hududiy uslub, naqsh va ranglar "imzosi" saqlanadi, shogird tarbiyasi kuchli.

Uzulish: Yangi savdo yo'llari, Xitoy porslenining kirib kelishi, Eron—Usmonli—Hindiston bilan raqobat va sintez.

V. XIX asr va kolonial integratsiya: logistik sakrash, kimyoviy bo'yoqlar

Xususiyatlar:

- Temiryo'l, bozorlarning kengayishi, Rossiya imperiyasi bozoridagi integratsiya; anilin bo'yoqlarning tarqalishi.

- Ustaxonalar bilan bir qatorda yarim-sanoat manufaktura elementlari paydo bo'ldi.

Uzluksizlik: Mahalliy naqsh va shakllar, oila ustaxonalarining davomiyligi.
Uzulish: Xomashyo va bozor narxlarida tashqi bog'liqlik, dizaynning bozarga moslashuvi (kattaroq seriya, standart o'lchamlar).

VI. XX asr: sovet artellari, standartlashuv va muzeylashuv

Xususiyatlar:

- 1920–30-yillardan boshlab milliy artel/kooperativlar; davlat buyurtmalari, standart namunalar.

• OTM va badiiy texnikumlarda hunar elementlarining o‘qitilishi, muzey fondlari bilan tizimli ish.

• Dizayn ideologiyasi (xalq amaliy san’ati)ga moslashtirish, ko‘rgazma tarmoqlari.

Uzluksizlik: Ustozlar ta’lim tizimiga kiradi; ko‘plab uslublar “kanon” sifatida saqlanadi.

Uzulish: Bozor mexanizmlarining pasayishi, ijodiy erkinlikning cheklanishi; ba’zi texnikalar yo‘qolish xavfida.

VII. Mustaqillik (1991–hozir): tiklanish, brending va raqamli bozor

Xususiyatlar:

• Milliy merosni tiklash, “Hunarmand” uyushmasi, GI (geografik ko‘rsatkich) va brending tashabbuslari.

• Turizm, festival va ko‘rgazmalar orqali talabning o‘sishi; e-commerce (Etsy, mahalliy platformalar), ijtimoiy tarmoqlarda storytelling.

• Dizayn—texnologiya sintezi: ekologik bo‘yoqlar, energiya tejamkor pechlar, 3D-modellash va AR/VR kataloglar.

Uzluksizlik: Ustoz-shogird tizimi qayta jonlanmoqda; hududiy maktablar “imzosi” saqlanmoqda.

Uzulish: Global bozorga moslashuv, tezkor kolleksiya aylanishlari, intellektual mulk masalalari (naqshni himoya qilish) va sifat sertifikatlari talabi.

Uzluksizlik va uzilishlar: qisqa taqqoslama

Bosqich	Asosiy uzluksizlik	Asosiy uzilish
Neolit– Eneolit	Uy-ustaxona, funksional shakllar	Charx va pech texnologiyasi
Bronza– Antik	Ustoz-shogird, mahalliy xomashyo	Uzoq savdo, tangalashuv, saroy buyurtmalari
Ilk o‘rta asrlar	Naqsh kodekslari, gilam/to‘qima/kulol maktablari	Bozor nazorati (hisba), sir texnologiyasi
Kech o‘rta asrlar	Hududiy uslub (Rishton, Buxoro, Xiva)	Porslen ta’siri, savdo yo‘llari qayta taqsimoti
XIX asr	Oila ustaxonalari	Temiryo‘l, anilin bo‘yoqlar, yarim-sanoat
XX asr	Kanonlashgan uslublar, muzeylashuv	Artel-standartlashuv, bozor susayishi
1991– hozir	Meros tiklanishi, klasterlar	Global raqobat, IP/sertifikat talablari, raqamli savdo

Markaziy Osiyo—O‘zbekiston misollari (case-based nuqtai nazar)

• Rishton kulolchilik maktabi: tabiiy kobalt va mis pigmentlari, ishqorli sirlash — uzluksizlik; eksport dizayniga moslashuv, energiya tejamkor pechlar — uzilish.

- Marg‘ilon atlas-adras: ipak qurti—ip—gazlama zanjiri; tabiiy bo‘yoqlardan kimyoviy bo‘yoqlarga o‘tishdagi etik va sifat muammolari.

- Buxoro zardo‘zligi: saroy buyurtmasidan premium suvenir va interyer dizayniga; naqshning intellektual mulk himoyasi.

- Xiva yog‘och o‘ymakorligi: me‘moriy restavratsiya bilan ichki bezak mahsulotlari (eshik, ramka, suvenir) o‘rtasidagi balans.

Analitik yondashuv: “uzluksizlik yo‘llari”ni boshqarish

1. Bilim uzatish: ustoz-shogirdni formallashtirish (ustaxona—kollej—inkubator), o‘quv moduliga an‘anaviy texnikani kiritish.

2. Xomashyo barqarorligi: lokal materiallar zanjirini xaritalash, ekologik sertifikatlar.

3. Dizayn innovatsiyasi: an‘anaviy shakl/naqsh semantikasini zamonaviy ehtiyoj bilan uyg‘unlashtiruvchi R&D (prototiplash, 3D, AR).

4. Bozor instituti: GI, sifat stnd., “fair-trade”, eksport logistikasi; raqamli do‘kon va hikoya (storytelling) strategiyalari.

5. Merit va IP: mualliflik huquqi, naqshlar bazasi, kollektiv brend (mintaqaviy markalar).

Xulosa

Hunarmandchilik taraqqiyoti uzluksizlik va uzilishlarning doimiy muvozanatidir. Uzluksizlik — mahalliy xomashyo, ustoz-shogird, hududiy uslub va estetik kanonlarni saqlaydi; uzilish esa texnologiya, bozor va institutlar orqali yangi imkoniyatlar ochadi. Markaziy Osiyo va O‘zbekistondagi tarixiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, muvaffaqiyat kaliti moslashuvchanlik: an‘anani yadrosi saqlangan holda texnologik va bozor innovatsiyalarini ongli qabul qilish. Shunday yondashuv hunarmandchilikni nafaqat meros sifatida, balki raqobatbardosh iqtisodiy yo‘nalish sifatida ham barqaror qiladi.

Foydalanilgan dabiyyotlar:

1. Rice, P. M. (2015). Pottery Analysis (2nd ed.) University of Chicago Press. [University of Chicago PressGoogle Books](#)

2. Jo‘rayev, J. (2023). Haydar Xorazmiy “Gulshan ul-asror” asari qo‘lyozmalariga ishlangan miniatyuralar xususida. Uzbekistan: Language and Culture, 1(1).

3. Jo‘raev, A. (2025). Improving the methodology for improving students’ physical abilities using wrestling elements. Academic Journal of Science, Technology and Education, 1(3), 16-19.

4. Жураев, А. Б. (2024). Формирования развития спортсменов дзюдоистов к подготовке профессиональной педагогической деятельности. Science and Education, 5(6), 254-258.

5. Juraev, A. B. (2024). MORPHOFUNCTIONAL STATE OF JUDOKA ATHLETES FOR THE PREPARATION OF PROFESSIONAL TEACHING ACTIVITIES. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(5), 579-583.

6. Жураев, А. Б. (2024). Обучения к нагрузкам физической подготовки как деятельность подготовке школьников. Science and Education, 5(2), 574-579.

7. Sennett, R. (2008). The Craftsman. Yale University Press. [Yale University PressGoogle Books](#)

8. Tulanova, M. (2025). METHODS OF PAIN MANAGEMENT IN PEDIATRIC DENTISTRY: MODERN APPROACHES AND CLINICAL RECOMMENDATIONS. International Journal of Artificial Intelligence, 1(4), 686-691.

9. Tulanova, M. (2024). Dental Implantation Planning: Instrumentation and Medication Support. Spanish Journal of Innovation and Integrity, 37, 88-90.

10. Tulanova, M. (2024). TYPES OF IMPLANTS: CLASSIFICATION, INSTRUMENTATION, AND MEDICATION SUPPORT. Modern World Education: New Age Problems–New solutions, 1(3), 67-69.

11. Файзиев, О. Р. (2017). Потребность населения в растительном масле в условиях Узбекистана и методические аспекты её определения. Экономика и предпринимательство, (12-2), 305-309.

12. Davletov, I., Fayziyev, O., & Умарова, З. (2023). Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga muvofiq moliyaviy hisobotlarni konsolidatsiyalash tamoyillari. Центральноазиатский журнал образования и инноваций, 2(5), 148-151.

13. Fayziyev, O., Saidov, M. A., & Abduraxmonova, N. (2022). Agrar sektorni rivojlantirishda resurslar salohiyatidan foydalanishning hozirgi holati tahlili. Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук, 2(13), 275-279.

14. Файзиев, О. Р. (2015). Социально-экономическое значение возделывания масличных культур в Узбекистане. World science, 3(3 (3)), 10-11.

15. Caiger-Smith, A. (1985). Lustre Pottery: Technique, Tradition and Innovation in Islam and the Western World. Faber & Faber.

16. Sherzodovna, T. S., & Mamatkulovna, D. N. FEATURES OF CURRICULUM IN SECONDARY EDUCATION.

17. Mamatkulovna, D. N., Sherzodovna, T. S., & Raxmonovna, B. M. (2023). IMPORTANCE OF A COMMUNICATIVE METHOD FOR TEACHING FOREIGN LANGUAGES. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 8.036, 12(06), 200-203.